

The architecture of the National Gallery of Art building, designed by Gediminas Baravykas and Vytautas Vielius and reconstructed by architects Audrius Bučas, Darius Čaplinskas and Gintaras Kuginis, reflects the multifaceted stages of Lithuania's modernisation and its meaningful continuity. A project titled Beacon of Joy won the tender for the Museum of Revolution held in 1966. Later, this building became the National Gallery of Art. The reconstruction project for the NGA basically adapted the architecture of the Museum of the Revolution, adding a technological aesthetic annex, thereby reflecting the idea of dialogue between past and present. The double meaning inherent in the architecture of the Museum of the Revolution

facilitates a new reading of the practices of architects who worked in the Soviet era under the conditions of finding compromises with the system as belonging to the international modernist architectural tradition. The building was partly demolished, preserving only the construction part, and was newly fitted out in line with the highest climate control standards applicable to museums, "dressing it up" in a new Estonian sandstone facade. The retroactive process incorporating elements of the Soviet-era architecture and combining them with contemporary architecture proved to be an authentic example of working with the past, constructing an identity based on variety and orientated towards the future.

Laimės žiburys

Jonas Žukauskas

Pagrindinis naujojo muziejaus eksponatas – tai pats jo pastatas, vėlyvojo modernizmo architektūros pavyzdys.

Nacionalinės dailės galerijos vadovė
Lolita Jablonskienė

Suprojektuoto architektų Gedimino Baravyko ir Vytauto Vieliaus bei architektų Audriaus Bučo, Dariaus Čaplinsko ir Gintaro Kuginio rekonstruoto Nacionalinės dailės galerijos (NDG) pastato architektūra atspindi prieštarigus ir daugialypius Lietuvos modernizavimo etapus ir prasmingą tąsą. Kartu su Jurga Daubaraitė sukūrėme papildytos realybės programėlę galerijos pastato istorijoms pasakoti. Vaikščiujant po pastatą ir nuskenuojant ženklus telefonu ar planšetės ekrane atsiranda dokumentų, fotografijų, vėliavų, palmių, baldų. Manome,

kad architektūra dažnai kuriama disidentiškai, prisidedant prie proceso, kurio negali pakeisti ar iš esmės paveikti, tačiau ją veikiant savo dalyvavimu. Į šio pastato erdvinius sprendimus įrašytos nuorodos ir prasmės atsiskleidžia tik per ilgą laiką. Tai būdinga ir Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos (LSSR) revoliucijos muziejui, 1966 m. projektuotam galvojant apie platesnį nei sovietinis kontekstas. Matyt, todėl šio pastato architektūra mėgstama, jis yra vienas pirmųjų muziejaus pastatų, rekonstruotų atkūrus nepriklausomybę. 2013 m. šio jau rekonstruoto pastato fone žalioje pievoje surengtame pristatyme Lietuvos prezidentė Dalia Grybauskaitė išskleidė Lietuvos pirmininkavimo Europos Tarybai vėliavą; po daugelio metų NDG pastato architektūra, regis, pakeitė prasmę – virš skaidraus stiklo cokolio pakibusių smiltainio fasado tūrių kompozicija nebeprimena plazdančios sovietinės revoliucijos vėliavos.

>

Nacionalinės dailės galerijos
papildytos realybės projektas
„Laimės žiburys“. 2021
Programėlės „Laimės
žiburys“ *App Store* nuoroda
Programėlės „Laimės
žiburys“ *Google Play*
nuoroda
Programėlės turinys,
dizainas, tyrimas, 3D
modeliai ir tekstai:
Jurga Daubaraitė ir
Jonas Žukauskas
Programavimas:
„Gluk Media“, Tomas
Klebonas ir Kristina
Mažeikaitė

Į savo išmaniuosius
įrenginius programėlę
atsisiuntę Nacionalinės
dailės galerijos lankytojai
sužino, kaip atsirado šis
pastatas, gali virtualiai
persikelti į jame anksčiau
veikusį Revoliucijos muziejų,
palyginti dabartinės ir
buvusios ekspozicijų
fragmentus, atpažinti, kas
pastatą rekonstruojant
pakeista, o kas palikta.

>

LSSR revoliucijos muziejus
Fotografas nežinomas
Nacionalinio dailės
muziejaus archyvas

Nuo 1948 m. Vilniuje veikė LSSR revoliucijos muziejus – „pagrindinis istorinio-revoliucinio turinio muziejus mūsų respublikoje“¹. Jo misija buvo reprezentuoti sovietų Lietuvos „darbo žmonių revoliucinio judėjimo istoriją, pradedant XX amžiaus pabaiga ir baigiant socialistinės visuomenės kūrimu bei komunistinės visuomenės išplėstinės statybos laikotarpiu“².

Praėjus metams nuo tada, kai į valdžią atėjo Leonidas Brežnevas, 1965 m. balandžio 30 d. LSSR Ministrų Taryba, siekdama paminėti naują revoliucinės kovos erą, plėsdama LSSR revoliucijos muziejaus veiklą ir siekdama atnaujinti propagandinį jo vaidmenį visuomenėje, pavedė Valstybiniam statybos reikalų komitetui, LSSR kultūros ministerijai ir LSSR architektų sąjungai suorganizuoti naujo muziejaus pastato architektūrinį konkursą.

Nors muziejaus veiklos naujovės buvo siejamos su sovietinio gyvenimo kaita, stalininio laikotarpio pasakojimo klišės, apribojančios interpretavimo galimybę, toliau galiojo – sovietinis autorius, dirbantis su ideologinėmis istorijomis, galėtų būti palygintas su viduramžių ikonų tapytoju.³ Propagandos mašina, kurdama sovietinį identitetą ir naikindama klasės priešus, sovietų Lietuvoje konstravo revoliucijos, kaip vidinio proceso, kylančio iš liaudies, proletariato naratyvą. „Sovietmečiu gyvavo ne „tautiniai“, o liaudies kolektyvai, liaudies kultūra ir liaudies meistrai. Taigi su nacionalumu siejama kultūra buvo nuleista į „primityviosios“ kultūros, besireiškančios „natūraliame“ būvyje, lygį.“⁴ Siekdamas ištrinti bet kokias Lietuvos kaip nepriklausomos valstybės istorijos užuominas muziejus skatino „prispaustos liaudies“ revoliucijos naratyvą. Šiuo principu remiantis buvo parengtos naujo „šiulaukinės architektūros originalių kontūrų“ pastato konkurso sąlygos, apibrėžiančios erdvių išdėstymo hierarchiją, atspindinčią ideologizuotą sovietinės revoliucijos priešastingumo sampratą – XIX ir XX a. socialistinių judėjimų ir Lietuvos sovietizacijos įvykių istoriją, skiriant ypatingą dėmesį „komunizmo statybos laikotarpio laimėjimams“. Architektūra buvo paversta įtaigiu propagandos įrankiu, architektas – nebyliu iliustratoriumi.

Po metų paskelbtas konkurso nugalėtojas, komisija atplėšė voką, pavadintą „Laimės žiburiu“, su laimėtojų vardais. Nugalėjo architektų G. Baravyko ir V. Vieliaus, konstruktorius Povilo Adomaičio ir skulptoriaus Stepono Šarapovo

bendras darbas. Autorių sukurta gryna modernistinė architektūros forma buvo pasirinkta kaip tinkamiausia – sovietinės revoliucijos istoriją, išdėstyta plane, architektai pavertė pakylėtos ir minimalios architektūros kalba.

Kadangi atviras architektūros konkursas buvo anoniminis, projekto autoriai brėžinių kampuose įspaudė ženklą – kylančios į trečią aukštą ir kita pastato puse besileidžiančios žemyn muziejaus salių sekos architektūrinio sprendimo moto. Spirale kylančios raidės sudarė šūkį „Laimės žiburys“. Tai rašytojo Jono Biliūno (1879–1907) apsakymo pavadinimas.⁵ Šią pasiaukojimo dėl kitų alegoriją mėgo sovietų ideologai, teigiantys, kad XIX a. anticariniai judėjimai Lietuvoje yra tos pačios sovietų revoliucijos istorijos dalis.

Po 1954 m. Nikitos Chruščiovo kalbos dėl nesaikingumo statyboje ir architektūroje⁶, imantis architektūros optimizacijos reformų, Sovietų Sąjungos prioritetu tapo masinės statybos daugiabučiai, siekiant kuo greičiau, per dešimtmetį, kiekvienai šeimai suteikti butą. Paplito funkcionalistinė architektūra, kuri rėmėsi konstruktyvizmu. Ją architektai prisiminė pasibaigus stalininėms represijoms. Tačiau tokia laisvė panėšėjo į iliuziją, architektai ir toliau buvo sistemiskai verčiami dirbti pagal griežtas taisykles ir negalėjo keisti ar paveikti kartotinių statybos komponentų, planavimo schemų ir statinių tipologijų, sukurtų institutuose, kuriuos centralizuotai valdė Valstybinis plano komitetas, vadinamasis Gosplanas, veikęs Maskvoje.

Iš Rusijos atvykusius architektus 6 deš. palengva išstūmė Lietuvoje mokslus baigę architektai. Jų darbuose matoma to laikotarpio Vakarų architektūros idėjų, plitusių per retkarčiais parsivežamą spaudą, įtaka. Jie siekė aukštesnio architektūros modernizavimo lygio, ieškojo galimybės plėsti profesijos ribas.⁷ Platesniame sovietiniame kontekste Baltijos šalių architektūra apskritai išsiskyrė formos grynumu, susietu su vakarietiškos architektūros pavyzdžiais.⁸

Architekto leoh Mingo Pei'aus 1961 m. suprojektuoto ir 1968 m. Sirakjuse, Niujorko valstijoje, atidaryto Eversono meno muziejaus (*Everson Museum of Art*) piešiniai ir eskizai galėjo būti įkvėpimo šaltinis⁹, 1966 m. atsispindėjęs architektų G. Baravyko ir V. Vieliaus LSSR revoliucijos muziejaus konkursiniame darbe pieštuko štricho tekstūromis modeliuojamuo- se apibendrintuose geometriniuose tūriuose,

1 „Konkurso programinė užduotis“, *Lietuvos literatūros ir meno archyvas*, 1966, f. 342.

2 *Ibid.*

3 Clark K., *The Soviet Novel: History as Ritual*, Indiana University Press, 1981, p. 4.

4 Putinaitė N., *Nenutrūkusi styga: prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 145.

5 Jono Biliūno 1905 m. Ciuriche sukurto apsakymo „Laimės žiburys“ santrauka: „Laimės žiburys nušvito vieną dieną ant aukšto kalno ir tik drąsiausieji mėgino jį pasiekti, nes visi, tik pažiūrėję atgalios, pavirsdavo į akmenis. Išdrįsusieji įkvėpdavo ir kitus – aukų kūnai išgrindė taką į kalną, ir pagaliau draugų grupė pasiekė žiburį, kuris sprogo į daugybę žvaigždelių paskleisdamas taiką į kiekvienus namus. Dabar kiekvienas galėjo užlipti į kalną, kuris buvo paskelbtas paminklų pasiaukojimui. Kiekvienais metais vyko šventė ir herojų vardai buvo įrašyti aukso raidėmis į istorijos knygą.“

6 Nikitos Chruščiovo kalba, pasakyta 1954 m. Visasąjunginiame statybininkų pasitarime, *Literatūra ir menas*, 1955, nr. 42, p. 1.

7 Baravykas G., „Vakarų vėjai“, *Krantai*, 1990, nr. 3, p. 10.

8 Riabushin A., „The many sides of architecture round the republics“, *L'Arca*, 1989 m. gegužė, nr. 27, p. 3.

Interjero dizainerių Kazimiero Miežinio ir Juliaus Masalsko LSRS revoliucijos muziejui suprojektuotas interjeras ir baldai. 1980 Nacionalinio dailės muziejaus archyvas

sklendžiančiuose virš kiemelių ir vestibulių. Henry'io Moore'o apvalių formų prigulusios moters figūra atsikartoja skulptoriaus S. Šarapovo eskiziniame pasiūlyme. „Šiuolaikinės architektūros“ sampratą apibrėžė vakarietiškos architektūros pavyzdžiai, tarsi tikintis, kad šiose nuorodose užkoduota ir architektūros galimybė veikti visuomenę.

Šiuolaikinio meno kuratorius Andersas Kreugeris, prisimindamas metą, kai atvyko studijuoti į Vilnių, 9 deš. pabaigoje rašė apie čia vyravusią nuotaiką: „Žinoma, apie Vilnių lietuviškai rašė poetai ir jo griuvėsius tapė tapytojai. Čia buvo įkurta pirmoji kino studija ir radijo stotis, veikė orkestrai, kuriems buvo leista koncertuoti kitose šalyse, ir tyrimų institutai, kurių mokslininkai domėjosi tarptautinėmis puslaidininkių fizikos, kibernetikos ir semiotikos mokslų naujovėmis. Bet „įgyvendintas socializmas“ šioje pasienio provincijoje, aršiai pasipriešinusioje naujesiems užkariautojams, tesugebėjo sukurti paviršinę pokarinės modernybės ir

normalumo iliuziją. Tarybinis Vilnius tebuvo tik gana gerai vėdinama kalėjimo kamera.“¹⁰

Vieta naujam muziejui buvo parinkta dešiniajame Neries krante, generalinį jo planą parengė urbanistai Jaunutis Makariūnas ir Romualdas Šilinskas. Jie pasiūlė šioje miesto dalyje komponuoti aukštus pastatus, ritmiškai juos išdėstant atviroje ir matomoje nuo senamiesčio erdvėje. Šalimais jau buvo projektuojamas „Lietuvos“ viešbutis ir statoma architektų V. Vieliaus ir Zigmanto Liandzbergio suprojektuota Vilniaus centrinė universalinė parduotuvė.

Praejus ketveriems metams po 1966 m. vykusio architektūros konkurso, 1971 m. parengtame pastato projekte ekstensyvi salių ir erdvių programa buvo kiek pakeista, sumažintas ekspozicijos plotas. Architektas G. Baravykas teigė, kad jo su kolegomis pasiūlyta santūrių, kuklių formų architektūra nesensta.¹¹ Tai išties leido pastatui atrodyti šiuolaikiškai ir 1980 m., kai pagaliau jis buvo baigtas, prabėgus keturiolikai metų po architektūros konkurso.

9

Drėmaitė M., *Baltic Modernism, Architecture and Housing in Soviet Lithuania*, Berlin: DOM Publishers, 2017.

10

Kreuger A., „Aš Vilniuje“, *Vilniaus istorijų knyga: tariama X Baltijos trienalės antologija / A Storybook About Vilnius: the As If Anthology of the X Baltic Triennial*, Vilnius: Šiuolaikinio meno centras, Vilnius, 2010, p. 66.

1990 m. per sausio įvykius LSSR revoliucijos muziejaus darbuotojai muziejaus salėse džiovino nuo Seimo gynybinių barikadų surinktus vaikų piešinius. Jie dabar saugomi Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Po Dainuojančios revoliucijos, Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, Revoliucijos muziejus 1991 m. uždarytas. Fotografas Juozas Kazlauskas užfiksavo momentą, kai nuo pastato fasado nuimamas užrašas „Revoliucijos muziejus“. Čia trumpam įsikūrė Valstybės muziejus, dauguma artefaktų buvo perduoti į Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus (LNDM) saugyklas, ekspozicija perteikė represijų ir pasipriešinimo sovietų valdžiai istoriją. Antano Kraujelio-Siaubūno uniforma, anksčiau pristatoma kaip bandito, dabar buvo eksponuojama kaip partizano, kovojusio už Lietuvos laisvę, artefaktas.

Valstybei perdavus patalpas LNDM nuo 1993 m. čia veikia NDG, joje rengiamos parodos, eksponuojami liaudies meno rinkiniai ir Antrojo pasaulinio karo metu į Jungtines Amerikos Valstijas emigravusio skulptoriaus Vytauto Kašubos darbai. Dėl blogos statybos kokybės 9 deš. pabaigoje pastatas tapo nebenaudojamas. Kaip pasakojo galerijos vadovė Lolita Jablonskienė, iš kritulių veikiamo lietuviško dolomito fasado išsiskiriančios kalkės visiškai užkimšo drenažo sistemas, per stoglangius sunkėsi vanduo ir galutinai surūdijo visi plieniniai vamzdžiai, susidėvėjo kita infrastruktūra.

Slogi pokomunistinė nuotaika pamažu sklaidėsi. NDG pašonėje, Šnipiškėse, kilo nauji daugiaaukščiai administraciniai pastatai, šokanti aukštyn ekonomikos augimo ir užsienio investicijų kreivė Vakarų spaudoje buvo pavadinta „Baltijos tigras“¹². „Gerai vėdinamai kalėjimo kamerai“¹³ atsivėrus tarptautinės kultūros kontekstui, keitėsi kultūros samprata. 2002 m. kuriant NDG XX–XXI a. dailės ekspozicijos koncepciją buvo siekiama, kad ši institucija taptų „estetinio ir dvasinio visuomenės ugdymo vieta, atitiktų brandžią šiuolaikinę tautinę tapatybę, atvirą naujovėms, laikančią save neatsiejama pasaulinių procesų dalimi“¹⁴.

Po metų buvo surengtas architektūros konkursas, numatant išsaugoti G. Baravyko ir V. Vieliaus kurtą pastatą ir suprojektuoti naują priestatą su parodų sale, biurų ir kitomis

erdvėmis. Konkurso nugalėtojų architektų Audriaus Bučo, Dariaus Čaplinsko ir Gintaro Kuginio pateiktas konkursui projektas buvo visiškai realizuotas. Rekonstruojant pastatą išsaugota pirminė jo struktūra, architektūrai suteikta nauja, technologijų amžiaus išvaizda. Rekonstruota NDG atidaryta 2009-aisiais, Vilniaus, Europos kultūros sostinės, renginių metais.

NDG pastato rekonstrukcijos projektas naujai panaudojo Revoliucijos muziejaus architektūrą ir ją papildė technologijos estetikos priestatu, taip atspindėdamas praeities ir ateities dialogo idėją. Panašiai kaip ir 7 deš., architektai siekė kontekstualizuoti naujai rekonstruojamo muziejaus architektūrą vakarietišku atitiktumų kontekste.

Smiltainio fasado tūriai ir plieno konstrukcijos priestato, kuriame įsikūrė galerijos administracija, „ekranai“ atliepia „Office for Metropolitan Architecture“ (OMA) architektų suprojektuoto ir 1992 m. Roterdame, Olandijoje, įgyvendinto „Kunsthall“ muziejaus pastato nuotaiką. Tai yra ne kopija, o aiški ir posovietiniame kontekste būtina svarbios architektūros vertybinės orientacijos nuoroda.

Dviprasmiška Revoliucijos muziejaus architektūra, sukurta 1966 m., tapo svarbiu artefaktu, leidžiančiu naujai vertinti sovietmečiu dirbusių, kompromisų su sistema sąlygomis kūrusių architektų praktiką kaip priklausančią tarptautinei, o ne sovietinio modernizmo architektūros tradicijai. Iš dalies nugriautas, išsaugant tik konstrukcijos dalį, pastatas buvo visiškai naujai įrengtas, laikantis aukštų muziejinių klimato kontrolės standartų „perrengtas“ nauju smiltainio fasadu. Retroaktyvus, įtraukiantis sovietmečio architektūros elementus, juos derinant su šiuolaikinės architektūros detalėmis, procesas tapo autentišku darbo su praeitimi liudijimu, konstruojant įvairovę grįstą, į ateitį orientuotą identitetą. NDG vestibuliai ir ekspozicijų salės virto švaria operacine erdve kritiniam darbui su visuomenės, persekiojamos sovietmečio praeities, kolektyvine pasąmone. Sovietmečio architektūros dvilypumas, rekonstruojant iš dalies nugriautą pastatą, *high-tech* estetikos pradai – visi šie elementai sudaro daugiasluksnį projektą, sutelkiantį visuomenėje vyraujančias kultūrinės kontroversijas.

11
Baravykas G., „Traukos centras“, *Kultūros barai*, 1979, nr. 6, p. 24.

12
„Baltic tiger: Lithuania has the fastest-growing economy in Europe“, *The Economist*, 2003 m. birželio 17 d.

13
Kreuger A., *op. cit.*

14
Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 10 d. nutarimas Nr. 1430 „Dėl Lietuvos nacionalinės dailės galerijos koncepcijos patvirtinimo“.

LSSR revoliucijos muziejaus
ekspozicija, XII salė,
Tautų draugystė
Fotografas nežinomas
Nacionalinio dailės
muziejaus archyvas